

Тема 4

Методи і засоби організації навчально- пізнавальної діяльності студентів

Лекція 6. План

1. Класифікації методів навчання. Особливості методів навчання у ВНЗ. Дидактичні вимоги до вибору методів навчання.
2. Інтерактивні методи навчання: методика проведення та рекомендації щодо їхнього застосування.
3. Засоби навчання у вищій школі: методика застосування.

Класифікації методів навчання

Принципи, методи та засоби навчання у ВНЗ

Принципи навчання – вихідні положення, які визначаються цілями та завданнями навчання й, у свою чергу, визначають форми й методи навчання. Оскільки дидактичні принципи взаємопов'язані, взаємозалежні й взаємозумовлені, можна стверджувати, що вони утворюють певну систему вихідних дидактичних вимог, які забезпечують необхідну ефективність навчання.

Визначаючи *систему принципів дидактики вищої школи*, слід ураховувати, *по-перше*, що процес навчання у вищій школі має свою специфіку: навчання у ВНЗ – це професійне навчання на основі відносно закінченої загальної освіти студентів; навчання у вищій школі проводиться переважно в освітніх закладах, які водночас є дослідними закладами; навчання у ВНЗ здійснюється за такими формами викладання й учіння, які в цілому відрізняються від форм викладання й навчання на попередніх ступенях освіти.

По-друге, визначати дидактичний важіль навчання у вищих навчальних закладах необхідно, ґрунтуючись на філософській рефлексії, діалектиці безперервності та дискретності, єдності кількісних і якісних моментів у процесах розвитку. Слід ураховувати, що на формування майбутнього фахівця, на становлення його особистості впливають не лише навчання та програмний зміст освіти, що передається викладачем, а й інтелектуально-творча діяльність і самоосвіта самого студента.

Деякі дослідники (С. Зінов'єв, 1975) робили спробу трансформувати принципи дидактики вищої школи з принципів дидактики середньої школи (М. Данилов, Б. Єсипов, 1957).

Однак під час визначення системи принципів навчання у вищій школі необхідно враховувати також певні особливості навчального процесу цієї групи навчальних закладів.

1. У вищій школі вивчають не основи наук, а саму науку в розвитку, що стимулює зближення самостійної роботи студентів з науково-дослідною роботою викладачів.

2. У діяльності викладача вищої школи спостерігається єдність наукового та навчального (більшою мірою, ніж у вчителя середньої школи): він вивчає й водночас є активним дослідником своєї галузі знань.

3. У вищій школі значнішою (порівняно із середньою школою) є професіоналізація, пов'язана з майбутнім фахом, під час викладання майже всіх наук.

Виходячи з названих особливостей, *у різні періоди дослідники дидактики вищої школи висували на перший план принципи:*

- ✓ забезпечення в науковій та навчальній діяльності студентів (І. Кобиляцький);
- ✓ професійної спрямованості (А. Барабанщиков);
- ✓ професійної мобільності (Ю. Кисельов, Б. Лисицин та ін.);
- ✓ проблемності (Т. Кудрявцев);
- ✓ емоційності та мажорності всього процесу навчання (Р. Нізамов, Ф. Науменко);
- ✓ урахування вікових, соціально-етичних та індивідуальних особливостей студентів (І. Кобиляцький, М. Дьяченко, Л. Кандибович).

Однією з останніх є ідея про *групу принципів навчання, що синтезують більшість підходів до їх виокремлення:*

- ❖ орієнтованості вищої освіти на розвиток особистості майбутнього спеціаліста;
- ❖ забезпеченості безперервності освіти;
- ❖ інформатизації, технічної та технологічної забезпеченості освітнього процесу;
- ❖ відповідності змісту вищої освіти сучасним та прогнозованим тенденціям розвитку науки (техніки) і виробництва (технологій);
- ❖ оптимального співвідношення загальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу у вищому навчальному закладі;
- ❖ раціонального застосування сучасних методів і засобів навчання на різних етапах підготовки фахівців;
- ❖ відповідності результатів підготовки спеціалістів вимогам, що висуваються конкретною сферою їхньої професійної діяльності, забезпечення їх конкурентоспроможності.

Методи (у пер. з гр. – спосіб дослідження), як наукова категорія – це спосіб досягнення мети, певним чином упорядкована діяльність.

Метод навчання – це засоби взаємопов'язаної діяльності викладача і студента, спрямованої на вирішення завдань навчання, виховання і розвитку.

У педагогічній літературі, поряд з терміном «метод», зустрічається термін «прийом», тобто деталь методу, його складова, конкретний крок у реалізації методу. Прийом не має самостійного навчального завдання, а підпорядковується тому завданню, яке виконується певним методом. Але за різних умов метод може стати прийомом. Існує й термін «засіб навчання», тобто те, за допомогою чого здійснюється навчання.

Прості засоби – до яких відносить: *словесні* (вербальні): підручники, друковані тексти; *візуальні*: оригінальні предмети, моделі, картини, діаграми, карти, муляжі тощо.

Складні засоби: *механічні*, які забезпечують передавання зображення за допомогою технічних устроїв; *аудіальні*, що передають звуки, шум; *аудіовізуальні*, котрі поєднують відображення та звуки; засоби, що *автоматизують* процес навчання (лінгвістичні кабінети, комп'ютери та ін.).

Методи навчання поділено на три групи:

1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.
2. Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності.
3. Методи контролю та самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.

1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

Методи навчання за джерелом знань поділяють на

- ❖ *словесні,*
- ❖ *наочні,*
- ❖ *практичні.*

Словесні методи навчання:

- ❖ *лекція,*
- ❖ *пояснення,*
- ❖ *розповідь,*
- ❖ *бесіда,*
- ❖ *інструктаж.*

Лекція як метод навчання має інформаційний характер, чіткий план. Структура лекції підпорядковується логіці предмета, вона не тільки стимулює конкретно-образне мислення, а й активізує логічне мислення слухачів, послідовно з'ясовує всі пункти плану. Висунені в лекції ідеї викладають на високому рівні, але з урахуванням рівня підготовки слухачів, усі поняття та терміни пояснюють, аргументують, при цьому широко застосовують наочність, активізують увагу слухачів тощо. Предметом лекції має бути вивчення складних об'єктів, явищ, подій, процесів, що мають між собою зв'язки й залежності причинно-наслідкового характеру.

Пояснення – доказовий виклад матеріалу, пов'язаний з вивченням правил, природничо-математичних законів та явищ. Викладач висуває певну тезу й подає систему її обґрунтування. Метод пояснення застосовують як на лекціях, так і під час практичних, лабораторних занять, консультацій тощо.

Розповідь – жвавий, образний, емоційний і водночас короткотривалий виклад питань, що містять переважно фактичний матеріал. Розрізняють художні, науково-популярні, описові розповіді.

Бесіда – (полемічна, евристична) – це розмова викладача зі студентами на підставі чіткої системи запитань, заздалегідь визначених, які підводять слухачів до активного засвоєння системи фактів, нового поняття або закономірностей. Запитання до бесіди мають сприяти цілісному сприйняттю. Найбільший розвивальний характер має евристична бесіда, яка дає її учасникам можливість самостійно знаходити можливі відповіді на проблемні питання. Бесіди застосовуються на лекціях, практичних, лабораторних заняттях, колоквіумах.

Інструктаж як метод має інформативний локальний характер, дуже близький до розпорядження алгоритмічного типу. Тут активна роль належить викладачу. Застосовують на лабораторних заняттях, а також даючи вказівки до домашнього завдання, до вивчення теми тощо.

Наочні методи навчання:

- ❖ *спостереження,*
- ❖ *ілюстрація,*
- ❖ *демонстрація.*

Спостереження як метод навчання забезпечує безпосереднє сприйняття явищ дійсності, як-от: природні явища, поведінка тварин, робота механізмів тощо. Воно може проводитися безпосередньо або за допомогою спеціальних приладів (мікроскопів, телескопа, лупи та ін.).

Ілюстрація – показ ілюстрованих посібників (плакатів, карт, портретів учених, малюнків на дошці, таблиць тощо). Ілюстрація передбачає показ матеріалів у статичному вигляді.

Демонстрація – передбачає показ матеріалів у динаміці: демонстрація роботи приладів, технічних пристроїв, різного роду препаратів та дослідів, навчальне телебачення, відео програми чи кінофрагменти та ін.

Практичні методи навчання:

- ❖ *вправи,*
- ❖ *лабораторні роботи,*
- ❖ *практичні роботи,*
- ❖ *графічні роботи,*
- ❖ *експеримент,*
- ❖ *виробнича (педагогічна) практика.*

Вправа – метод навчання, що полягає у повторенні певних дій, під час яких виробляють уміння та навички застосування набутих знань як у звичайних, так і незвичайних умовах. Вправи є усні, письмові, графічні, технічні. Розрізняють також тренувальні (за зразком, інструкцією) та творчі вправи (розв’язання евристичних та творчих завдань). Вправи застосовують на практичних і лабораторних заняттях.

Лабораторна робота базується на проведенні експериментів, які дають змогу вивчити певне явище – причини його, процес перебігу, наслідки. Лабораторний метод охоплює теоретичне обґрунтування теми викладачем, визначення мети заняття, ознайомлення студентів з матеріалами та апаратурою, пояснення перебігу роботи, дотримання правил техніки безпеки, фіксування результатів роботи та їх аналіз, захист одержаних результатів тощо.

Практична робота як метод навчання передбачає застосування знань у ситуаціях, наближених до майбутньої професійної діяльності. Упродовж цієї роботи треба провести якісь заміри, зіставити, визначити ознаки та властивості предметів або явищ, зробити висновки.

Графічні роботи. У них знання знаходять відображення в кресленнях, графіках, діаграмах, гістограмах, таблицях, ескізах, ілюстраціях, замальовках з натури тощо.

Експеримент як метод навчання дуже близький до лабораторної роботи, але може мати більшу тривалість. Під час виконання завдань навчального експерименту студенти мають більшу самостійність, опановують методи науково-пошукових досліджень.

Виробнича (педагогічна) практика як метод навчання застосовується для формування практичних, організаторських умінь і навичок, а в деяких випадках для проходження всієї виробничої ієрархії від робітника нижчої кваліфікації до фахівця з вищою освітою.

Методи навчання залежно від типу пізнавальної діяльності

Назва методу	Його сутність	Навчально-виховні завдання, що він вирішує
Інформаційно-рецептивний	Передача знань у готовому вигляді: слово + наочність	Розвиток уваги
Репродуктивний	Спонукає студентів до відтворення здобутих знань	Закріплення знань, формування вмій і навичок, розвиток пам'яті, мовлення
Проблемний	Викладач показує зародження істини конкретної науки, створює проблемну навчальну ситуацію, сам її розв'язує, демонструючи еталон проблемного мислення	Засвоюються засіб та логіка розв'язання проблеми, але без уміння самостійного засвоювання. Розвивається логічне мислення, формується інтерес до навчальної роботи
Частково-пошуковий (евристичний)	Викладач організовує та спрямовує думки студентів до самостійного розв'язання проблеми, створюючи проблемну ситуацію та формулюючи проблему	Сприяє переходу знань у переконання. Формує вміння самостійно здобувати знання, сприяє розвитку логічного мислення, виховує інтерес до науково-пошукової діяльності
Пошуковий (дослідний)	Викладач створює проблемну ситуацію (відому в науці, але не відому студентам), а студенти бачать проблему, формулюють її, самостійно вирішують.	Сприяє оволодінню методами наукового пізнання. Відбувається розвиток здібності до творчої діяльності

Методи навчання за логікою передачі інформації

Назва методу	Його сутність	Навчально-виховні завдання, що він вирішує
Індуктивний	Розкриває логіку руху інформації від часткового до загального	Сприяє формуванню вмінь робити умовивід від окремих часткових фактів і явищ до їх узагальнення
Дедуктивний	Розкриває логіку руху інформації від загального до часткового	Сприяє формуванню вмінь робити умовивід від загального до одиничного, часткового
Традуктивний	Розкриває логіку руху інформації від одиничного до одиничного, від часткового до часткового, від загального до загального	Сприяє формуванню вмінь робити умовивід від одиничного до одиничного, від часткового до часткового, від загального до загального

Методи навчання за ступенем керування навчальною діяльністю:

- ❖ під керівництвом викладача,
- ❖ самостійна робота студентів (з книгою, курсова, дипломна робота, виконання трудових завдань).

Самостійна робота з книгою. Сутність цього методу полягає в організації самостійної роботи студентів над друкованим текстом. Це самостійне вивчення за підручниками, посібниками та іншими джерелами тем і розділів, визначених викладачем для самостійного опанування. Ця робота вимагає певних записів:

- ✓ складання плану;
- ✓ запис у стислій формі основних положень матеріалу, що вивчається;
- ✓ виписування цитат;
- ✓ конспектування – стислий виклад суті прочитаного;
- ✓ реферування – виклад якогось питання згідно з одним або кількома джерелами з обґрунтуванням власних міркувань;
- ✓ складання анотації прочитаного – подання стислої характеристики змісту книги, статті тощо;
- ✓ рецензування – складання критичного відгуку про матеріал, що самостійно вивчався.

2. Методи стимулювання інтересу до навчання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності

- ❖ Ділові та рольові (драматизація) ігри,
- ❖ Дискусії й диспути,
- ❖ Студентські наукові конференції,
- ❖ Створення ситуації емоційно-моральних переживань,
- ❖ Створення ситуації пізнавальної новизни та зацікавленості (метод цікавих аналогій, ефект дивування, зіставлення наукових і життєвих (побутових) пояснень явища тощо).

Пізнавальні ділові ігри поділяють на симулятивні та ситуаційні ігри.

Симулятивні ігри відтворюють відому ситуацію, яка мала місце в історії науки. При цьому всебічно аналізують проблему, яка вже була в дійсності. Результати розв'язання пов'язують із практикою.

Ситуаційні ігри розглядають складні ситуації, можливі у практиці виробництва. Ці ситуації фіктивні, хоча й правдоподібні.

Ділові ігри сприяють активізації мислення, підвищують самостійність майбутнього спеціаліста. У навчальному процесі вищого навчального закладу має місце лише рольова гра (драматизація), тобто розігрування учасниками різних ролей у заданій проблемній ситуації.

Ділова гра – це програвання тієї чи іншої ситуації спеціалістами, внаслідок чого визначається процес або його результат. Ділові ігри застосовують і у післядипломній освіті або під час перепідготовки фахівців.

Упродовж рольових ігор формують певні навички та вміння студентів в активному творчому процесі, при цьому також відбувається розвиток колективних форм спілкування.

Навчальні диспути чи дискусії як методи навчання базуються на обміні думками між студентами, викладачами та студентами. Ці методи сприяють формуванню вмінь мислити самостійно, виважено аргументувати свої думки та поважно ставитися до думок інших. Наукова суперечка не лише поглиблює знання студентів, а й викликає особливий інтерес до навчання.

Методи стимулювання обов'язку й відповідальності. Мотиваційна сторона процесу навчання містить три групи мотивів: *зовнішні* (заохочування та засудження), *змагальні* (успіх порівняно з кимось або із самим собою), *внутрішні* (розкриваються як підґрунтя для плідної діяльності).

Внутрішні мотиви забезпечують найбільш стійкий інтерес до учіння, отже, використання викладачем інноваційних технологій навчання активізує, цілеспрямовано розвиває та поглиблює пізнавальний інтерес, цьому ж сприяє залучення студентів до експериментальних досліджень. Мотив обов'язку й відповідальності формується також за допомогою пояснення соціальної значущості навчання, місця й ролі освіти в житті суспільства, держави, діяльності суб'єктів освіти тощо.

3. Методи контролю й самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності

- ❖ **Методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, усні заліки, колоквиуми, іспити, усне програмоване опитування.
- ❖ **Методи письмового контролю:** контрольні письмові роботи, письмові заліки, письмові іспити, програмовані письмові роботи.
- ❖ **Методи лабораторно-практичного контролю:** контрольні лабораторні роботи, контроль за допомогою комп'ютера (навчально-контрольні програм).
- ❖ **Методи самоконтролю:** самостійний пошук помилок, уміння самостійно оцінювати свої знання, визначати пріоритетні напрями власного навчального процесу, самоаналіз і т. ін.

Дидактичні вимоги до вибору методів навчання

Методи навчання перебувають між собою у взаємозв'язку, доповнюючи та збагачуючи один одного. У цьому процесі є ще один компонент інструментарію навчання – прийом. В одних випадках прийом може виступати як певна дія, спрямована на реалізацію вимог конкретного методу. В інших випадках демонстрація чи ілюстрація можуть виконувати функції методів як самостійних дидактичних одиниць.

Із загального огляду методів, прийомів і засобів навчання можна зробити висновок, що вони характеризуються великим арсеналом дидактичних одиниць.

Методи навчання як своєрідний набір інтелектуального інструментарію пізнавальної діяльності викладача та студентів не є алгоритмізованими одиницями. Оскільки педагогіка – наука й мистецтво одночасно, то й підхід до вибору методів навчання має ґрунтуватися на творчості педагога, з одного боку, і відповідати вимогам принципу системності – з іншого.

По-перше, у методах навчання важливо бачити те, що вони є способом руху пізнавальної діяльності студентів; визначають логічний шлях оволодіння знаннями, уміннями й навичками; відіграють роль інструменту обміну інформацією між учасниками навчального процесу; регулюють пізнавальну діяльність студентів; сприяють стимуляції учіння; є способом аналізу й оцінювання навчальної діяльності.

По-друге, необхідно забезпечувати системність у підході до вибору тих чи тих методів, глибоко розуміючи при цьому внутрішні зв'язки й взаємозалежність між ними на рівні функціональних ознак.

Структура процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками, формування компетентності

Виходячи із закономірностей процесу пізнання й особливостей логіки навчального процесу, оволодіння знаннями, уміннями й навичками має чітку структуру, яка включає низку логічно вмотивованих компонентів.

Етапи процесу учіння:

- сприйняття (безпосереднє / опосередковане);
- розуміння (усвідомлення / осмислення / осяяння (інсайт));
- запам'ятовування (первинне / поточне / підсумкове);
- узагальнення, систематизація;
- застосування (теоретичне / практичне).

Компоненти процесу учіння не можна розглядати як лінійну систему. Тут спостерігається діалектичний взаємозв'язок між усіма структурними компонентами. Тому моделювання процесу навчання на будь-якому рівні має спиратися на особливості саме такої структури.

Сприйняття є початковою ланкою процесу учіння. Щоб процес був ефективним, потрібно, виходячи з логіки навчального процесу, забезпечити розуміння студентами необхідності тих чи тих знань. Тому вже на цьому етапі значну роль відіграє практика, виступаючи своєрідної спонуки в організації процесу пізнання. Важливе місце тут посідає мотивація пізнавальної діяльності.

Наступний етап – **розуміння**. Це, з одного боку, проникнення в сутність явищ і процесів, установлення зв'язків між частинами цілого, між фактами і процесами, з'ясування причин, що викликають те чи те явище. На цьому етапі формується свідомість особистості, розвиваються її інтелектуальні можливості та інтереси.

З іншого боку, розуміння – важлива сходинка до успішного **запам'ятовування**. Тому не варто поспішати із запам'ятовуванням, ігноруючи процес осмислення й усвідомлення. *По-перше*, це створює значний психологічний бар'єр перед запам'ятовуванням, *по-друге*, веде до догматизму в навчальній діяльності. Студентів необхідно спонукати запам'ятовувати не весь обсяг інформації, а найбільш суттєве, те, що становить основу оволодіння новим навчальним матеріалом і необхідне для формування наукового світогляду та конкретної практичної діяльності. Такий підхід зумовлений насамперед тим, що процес оволодіння знаннями, уміннями та навичками, як уже згадувалося, відбувається у формі спіралі, в якій попередньо набуті знання, уміння і навички є основою, своєрідним шаблоном для поступального руху в пізнавальній діяльності стосовно теми, розділу, навчальної дисципліни в цілому.

Завершується етап учіння узагальненням і систематизацією.

Узагальнення передбачає уявне виділення й об'єднання окремих властивостей, що належать певному класу предметів, перехід від окремого до загального.

Систематизація – мисленнєва діяльність, у процесі якої знання про виучувані об'єкти організуються в певну систему на основі обраного принципу. Це можливо лише за умов достатньої розумової праці на попередніх етапах навчальної діяльності. Тут важливо сформулювати закони, правила, виділити закономірності, побачити їх взаємозв'язок з більш загальними явищами в логічній структурі навчальної дисципліни.

На всіх етапах процесу учіння своєрідним психічним і логічним індикатором пізнавальної діяльності є практика. **Застосування** знань, умінь і навичок є завершальним етапом циклу учіння. Якщо людина не бачить виходу знань у практику, це різко знижує мотивацію, породжує думку про абсурдність учіння, гальмує пізнавальну діяльність.

Інтерактивні методи навчання

Інтерактивне навчання – це перш за все діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія викладача та студента.

«**Сутність інтерактивного навчання** полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання в співпраці)...» (О. Пометун, Л. Пироженко), де студент і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання.

Педагог виступає в ролі організатора процесу навчання, лідера групи. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії.

Інтерактивність у навчанні легко пояснити такою словесною конструкцією, виведеною досвідом педагогів і психологів ще в античні часи, у якій головною думкою є: «Передаючи знання іншим – стаєш майстром своєї справи».

Основні форми інтерактивних технологій навчання: Знаково-контекстне навчання

Організація активності студентів відповідно до закономірностей переходу від навчальних текстів, знакових систем як носіїв минулого досвіду до професійної діяльності, що проходить в умовах постійних змін, носить загальний характер і складає суть знаково-контекстного навчання.

У контекстному навчанні змінюється точка відліку: замість орієнтації на засвоєння продуктів минулого досвіду реалізується установка на майбутню професійну діяльність.

Отже, модель знаково-контекстного навчання є теоретично обґрунтованим вибором та реалізацією форм і методів активного навчання у вищій школі з орієнтацією на модель фахівця. Процес навчання в контексті економічної діяльності повинен здійснюватися шляхом переходу від інформації до осмислення, а від осмислення до дії. Метою діяльності студента при такому підході стає не оволодіння системою інформації і, тим самим, основами наук, а формування здібностей до виконання професійної діяльності. Інформація займає структурну одиницю у загальній меті діяльності лише до певного моменту, а потім ця інформація повинна отримати широку практику свого використання як засобу регуляції діяльності. Тож, основною одиницею роботи студента і викладача в контекстному навчанні стає не «порція інформації», а ситуація із своєю соціальною невизначеністю й суперечністю.

Організація занять у контекстному навчанні передбачає логічну послідовність трьох базових форм діяльності студентів:

1) *навчальна діяльність академічного типу*. Студент засвоює предметний зміст навчання на академічних лекціях, семінарах, диспутах, проблемних заняттях. Тобто, планується контекст професійної діяльності. Студенти, проявляючи активність, мають можливість висловлювати власні думки, погляди, аналізувати моральні ситуації, дилеми, відстоювати власні моральні позиції;

2) *квазіпрофесійна діяльність*. Сутність квазіпрофесійного навчання полягає у відтворенні в аудиторних умовах мовою відповідних наукових дисциплін, умов і динаміки виробництва, відносин і дій людей, зайнятих у ньому. Найбільш дієвими формами квазіпрофесійної діяльності є ділові, сюжетно-рольові ігри, вправи, ігрові дискусії та інші види ігрової діяльності. Вони передбачають моделювання діяльності фахівців і керівників виробництва щодо розв'язання складної проблеми, прийняття певного рішення, пов'язаного з управлінням виробничим процесом тощо.

3) *навчально-професійна діяльність*. У системі навчально-професійної діяльності під час науково-дослідної роботи, при підготовці до виробничої педагогічної практики контекст змісту навчання поєднується з навичками професійної діяльності, де важливе місце задається і змісту професійних якостей фахівця.

Отже, **контекстне навчання** дає можливість створити систему проблемних ситуацій і дозволяє тим самим забезпечити об'єктивні передумови формування теоретичного, практичного та професійного мислення.

Інтерактивні методи навчання

Метод Сократичної бесіди (евристичної бесіди)

Цей метод є одним із найефективніших способів забезпечення зворотного зв'язку в аудиторії, мотивації до роздумів, активізації навчально-пізнавальної, пошукової діяльності студентів. Застосування такого методу дозволяє кожному висловити свої сумніви, винести на обговорення гострі і, на його думку, до цього часу не вирішені питання, вступити в суперечку з колегами та викладачем.

Сократична бесіда здійснюється шляхом постановки педагогом перед вихованцями певних запитань у чіткій логічній послідовності. Педагог так формулює запитання, щоб вихованці намагалися здійснювати критичний аналіз заданих завдань і разом з тим вчилися висловлювати особисті погляди, відстоювати власні позиції.

Метод проектів

Метод проектів можна охарактеризувати як «навчання через діяння», коли учень безпосередньо включається в активний пізнавальний процес: самостійно формулює проблему, збирає необхідну інформацію, знаходить і порівнює варіанти вирішення проблеми, робить висновки, аналізує свою діяльність, формуючи «по цеглинках» щось нове й набуваючи нового навчального й життєвого досвіду.

Робота над проектами здійснюється поетапно.

I етап – обґрунтування проекту.

II етап – пошуковий.

III етап – технологічний.

IV етап – заключний.

Синектика

Модель групового вирішення проблем за допомогою метафоричного мислення має назву «синектика».

Організація навчальної роботи за синектикою передбачає:

1. Початкове висунення проблеми, яка є досить складною для вирішення.
2. Аналіз проблеми та повідомлення необхідної інформації. На цьому етапі залучають різноманітні інформаційні джерела, тому що збирання фактів закладає підвалини для вирішення проблеми.
3. З'ясування можливостей вирішення проблеми шляхом детального аналізу та коментування викладачем та експертом усіх висунутих варіантів з поясненням причин, за якими відкинуто деякі з них.
4. Переформулювання проблеми кожним студентом самостійно своїми словами так, як він її розуміє, з метою наближення завдання до себе самого.
5. Спільний вибір одного з варіантів переформульованої проблеми, початковий варіант тимчасово відкидається.
6. Висунення образних аналогій із залученням «метафоричних» описів тих явищ, які містить проблема.
7. «Пристосування» окреслених групою підходів до вирішення або готових рішень до вимог, що закладені у самій проблемі. На цьому останньому етапі з'ясовуємо, чи проблему вирішено, чи потрібно обрати новий шлях для пошуку правильного рішення.

Можливі два варіанти використання моделі: 1) створення нових уявлень (від відомого до невідомого); 2) оволодіння новими уявленнями (від невідомого до відомого).

Метод коучингу

Коучинг – це засіб сприяння, допомоги іншій людині в пошуку її власних рішень в будь-якій складній ситуації; це інструмент для оптимізації людського потенціалу та ефективної діяльності. Під час застосування цього методу студенти мають змогу розвивати у собі так зване позитивне і конструктивне мислення – уміння бачити та використовувати всі доступні можливості та ресурси, безпомилково визначати, передбачати тенденції розвитку та знаходити оптимальний варіант дії, що дозволяє при мінімальних зусиллях досягати максимальних результатів. У них формуються націленість на результат і прагнення до успіху – основоположні принципи коучингу, методу, спрямованого на досягнення поставлених цілей, формування позитивного досвіду і розкриття потенціалу людини. Коучинг розглядає будь-які намічені позитивні зміни в цілісності і взаємозв'язку всіх аспектів життя людини, щоб зберігати та підтримувати баланс і гармонійний розвиток – так званий, системний підхід. Метод допомагає людині усвідомлювати процеси на різних рівнях: свого оточення, дій, здібностей, цінностей, ідентифікації (Я). Тому, коучинг – прекрасний шанс навчитися розуміти взаємозв'язок своїх внутрішніх процесів і станів із зовнішніми подіями та вчитися керувати і тим, і іншим, враховуючи всі можливі наслідки своїх дій. Безсумнівним результатом такого знання і його практичного застосування стали структурованість, порядок думок, баланс в житті і закономірний успіх у бізнесі.

Метод коучингу допомагає студентам самостійно знаходити відповіді, ставити чіткі завдання і підбирати найкращі шляхи вирішення професійних дилем, допомагатиме у самореалізації, долати складнощі і розкривати джерело внутрішньої мотивації і натхнення. Це принципово важливо, оскільки саме те, що людина зробила сама, стає частиною її досвіду, її навичкою, її перевагою та належить їй повністю.

Метод ПРЕС (PRES)

Цей метод допомагає студентам навчитися формулювати та висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано, в чіткій та стислій формі, впливати на думку інших співрозмовників.

Використання методу проводиться у чотири етапи:

- 1. Позиція.* На цьому етапі студенти висловлюють свою думку, пояснюють, в чому полягає їхня точка зору (починаючи зі слів ...я вважаю, що...).
- 2. Обґрунтування.* Студенти намагаються пояснити причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази (починаючи зі слів ...тому, що...);
- 3. Приклад.* Наводять приклади, додаткові аргументи на підтримку власної позиції, факти, які демонструють їхні докази (... наприклад ...);
- 4. Висновки.* Узагальнюють свою думку (висновок, починаючи словами: ...отже, ... таким чином ...).

Ток-шоу

Метою «Ток-шоу» є отримання навичок публічного виступу та дискутування. Викладач на цьому занятті виступає ведучим. Робота зорганізується наступним чином:

- 1) оголошення теми* дискусії для всіх учасників;
- 2) пропозиції висловлення* із запропонованої теми «запрошеним гостям» (ними виступали магістранти і викладачі економічних кафедр);
- 3) передача слова слухачам* (студенти молодших курсів), які можуть виступити зі своєю думкою або ставлять запитання «запрошеним» не більше 1 хв. («запрошені» мають відповідати якомога коротше і конкретніше). Після обговорення однієї теми, учасники міняються ролями.

Розв'язання професійних дилем

Студентам пропонуються проблемні ситуації – дилеми, розв'язання яких проводиться наступними кроками:

Крок 1. Аналіз ситуації (розпізнати і пояснити дилему, одержати усі можливі факти).

Крок 2. Усвідомлення мотивів вчинків, специфіки умов, особливостей взаємин (перелічити усі можливі варіанти вибору, перевірити кожен варіант, ставлячи три запитання: «Це законно?», «Це правильно?», «Це корисно?»).

Крок 3. Розробка проекту рішення (висунути гіпотези, вибудувати проект майбутнього рішення (що робити, як, якими засобами) у вигляді певної конструктивної схеми).

Крок 4. Ухвалення рішення (прийти до одностайної позиції у групі).

Крок 5. Аналіз результату.

Метод портфоліо

Портфоліо – метод навчання, оцінювання і атестації, який широко застосовується у США, у процесі підготовки майбутніх фахівців. Залучення студентів до атестації й оцінювання допомагає їм оволодіти власним учінням, розвиває почуття власної відповідальності за цей процес.

Оскільки метод портфоліо використовується у вищій школі, можна проводити портфоліо-конференції, на яких відбувається атестація цього виду студентської роботи. Фактично викладач разом зі своїми вихованцями проводить спільний аналіз та оцінювання вмінь і здібностей студентів.

З'явилася можливість вивчити ідеї, інтереси, звички, загальні здібності і ставлення до навчальних цілей, і що найголовніше, встановити цілі самокерування і

Засоби навчання у вищій школі

Засіб навчання – сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію навчально-виховного процесу.

Найважливішим засобом навчання є **слово викладача**, за допомогою якого він організовує засвоєння знань студентами, формує у них відповідні уміння та навички. Викладаючи новий матеріал, він спонукає до роздумів над ним, його осмислення і усвідомлення.

Важливим засобом навчання є **підручник**, за допомогою якого студент відновлює в пам'яті, повторює та закріплює здобуті на заняттях знання, виконує різні види самостійної роботи.

Інші засоби навчання виконують різноманітні функції: заміняють викладача як джерело знань (*кінофільми, магнітофон, навчальні пристрої*); конкретизують, уточнюють, поглиблюють відомості, які повідомляє викладач (*картини, карти, таблиці та інший наочний матеріал*); є прямими об'єктами вивчення, дослідження (*машини, прилади, хімічні речовини, об'єкти живої природи*); виступають «посередниками» між студентом і природою або виробництвом у тих випадках, коли їх безпосереднє вивчення неможливе або утруднене (*препарати, моделі, колекції, гербарії*); формують у студентів навчальні та професійні уміння та навички (*прилади, інструменти*); є символічними (знаковими) засобами (*історичні та географічні карти, технічні креслення, графіки, діаграми*).

Необхідними чинниками, що сприяють успішному засвоєнню знань, є **технічні засоби навчання (ТЗН)**.

До них належать: дидактична техніка (кінопроектори, діапроектори, телевізори, відеомагнітофони, електрофони, комп'ютери), екранні посібники статичної проєкції (діафільми, діапозитиви, транспаранти, дидактичні матеріали для епіпроєкції), посібники динамічної проєкції (кінофільми, кінофрагменти та ін.), фонопосібники (магнітофонні записи, відеозаписи, радіо- і телепередачі).

Інформаційні ТЗН з огляду на те, які органи чуття включені для сприймання навчальної інформації, поділяють на аудійовані (слух) і візуальні (зір). Найзручнішими є аудіовізуальні (слухо-зорові), тобто за яких показ зображення супроводжується текстом, а звуковий ряд – відповідними ілюстраціями.

Ефективнішими та більш доцільними нині є **технічні засоби навчання широкого призначення** – відеотехнічні і проєкційні.

Рівень застосування ТЗН залежить від характеру навчальної дисципліни, підготовки та інтересів самих студентів, форми занять, нахилів, пристрастей викладача, наявних засобів, програмно-методичного забезпечення.

Умовно виділяють **три рівні** використання ТЗН:

епізодичний (використовуються викладачем від випадку до випадку),

систематичний (постійне застосування, що дає змогу розширювати і урізноманітнювати обсяг інформації) і

синхронний (передбачає практично безперервне супроводжування викладу матеріалу застосуванням ТЗН протягом всього заняття).

Однак слід пам'ятати, що за будь-якого рівня технізації навчального процесу вирішальна роль належить викладачу, а ТЗН, навіть у найсучасніших варіантах, завжди залишатимуться допоміжним засобом у проведенні занять.

Одним із напрямів використання комп'ютерної техніки є **створення освітнього Web-сайту**. Це новий засіб навчання у вигляді взаємопов'язаних Web-сторінок (окремий документ у мережі Internet, що має свою адресу), включених до серверу освітньої установи, університету або його підрозділу. Унікальність кожного Web-сайту забезпечується їх універсальністю при вирішенні багатьох освітніх завдань: подання інформації для студентів, викладачів, наукових колективів кафедр, які бажають ознайомитись з різними методиками, концепціями, навчальними планами, можливостями поповнення власних бібліотек тощо. Як інтерактивні форми комунікації при цьому використовуються Web-форуми, телеконференції.

Основними характеристиками конструювання освітнього Web-сайту є його адресність, інтерактивність і продуктивність щодо майбутніх користувачів (відвідувачів), тобто учасників навчального процесу та інших навчальних і наукових заходів, що здійснює кафедра.

Поширеними є Web-сторінки спеціалізованого призначення. Такі сторінки на різних освітніх сайтах створені за конкретною темою і поєднуються гіперпосиланнями на сторінки інших сайтів в Internet. При цьому така сторінка оформляється як освітня, з відповідними описами, цілями, завданнями, очікуваними результатами навчання студентів і контролюючими функціями.

Комплексне використання нових технологій і засобів навчання дає змогу:

- ❖ інтенсифікувати процес засвоєння студентами неперервно зростаючих обсягів актуальної науково-технічної, екологічної, соціальної і методичної інформації;
- ❖ забезпечити якісне практичне застосування теоретичних знань навчальних дисциплін;
- ❖ допомогти студентам самостійно здобувати нові знання на базі сучасних засобів телекомунікацій та доступу до світових банків знань;
- ❖ раціоналізувати працю викладачів та інших учасників навчально-виховного процесу.

Питання для самоконтролю знань:

1. Класифікації методів навчання: *методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю та самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.*
2. Характеристика словесних методів навчання.
3. Характеристика практичних методів навчання.
4. Характеристика методів навчання залежно від типу пізнавальної діяльності.
5. Характеристика методів навчання за логікою передачі інформації.
6. Характеристика методів навчання за ступенем керування навчальною діяльністю.
7. Особливості методів навчання у ВНЗ.
8. Дидактичні вимоги до вибору методів навчання.
9. Інтерактивні методи навчання: методика проведення та рекомендації щодо їхнього застосування.
10. Основні форми інтерактивних технологій навчання.
11. Засоби навчання у вищій школі: методика застосування.

Література:

1. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти в Україні на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2000. – №1. – С. 11–17.
2. Архангельский С. И. Учебный процессе в высшей школе, его закономерные основы и методы. – М.: Высш. шк., 1980.
3. Інтерактивні методи навчання: навч. посіб. / За ред. П. Шевчука, П. Фенриха. – Щецін-Львів, 2005.
4. Казак І. О. Роль мотиваційного компоненту при виконанні навчального завдання у вищій школі / І. О. Казак // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – Харків, 2007. – № 16. – С. 197–207.
5. Коваль О. Є. Використання інтерактивних методів навчання в процесі формування професійно-моральних цінностей магістрантів вищої економічної школи / О. Є. Коваль // Педагогічний дискурс: зб. наукових праць. – Хмельницький: ХГПА, 2011. – Вип. 9 – С. 159–161.
6. Кошманова Т. С. На шляху до новітньої педагогічної освіти (на прикладі Університету штату Мічіган) / Т. С. Кошманова. – Львів, 2000. – 345 с.
7. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
8. Навчальний процес у вищій педагогічній школі / За ред. О.Г. Мороза. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2001.
9. Нагаєв В. Методика викладання у вищій школі. К., 2007.
10. П'ятакова Г., Заячківська Н. Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі. Навчально-методичний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003.
11. П'ятакова Г. Технологія інтерактивного навчання у вищій школі: навч.-метод. Посіб. Львів, 2008.
12. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2006.
13. Інтернет-ресурси.